

BILJANA ĐORIĆ-FRANČIŠKI
 Filološki fakultet u Beogradu

KNJIŽEVNA KRITIKA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

O S T V A R A L A Š T V U
 I V L I N A V O A

"Aim high has been my motto," said Sir Humphrey, "all through my life.
 You probably won't get what you want, but you may get something; aim
 low, and you get nothing at all."

(From *Decline and Fall*)

Romanopisac za koga se smatra da je "jedan od najistaknutijih satiričara engleske književnosti",¹ autor nekoliko knjiga putopisa i biograf, sin čuvenog književnog kritičara i izdavača, Ivlin Vo (Evelyn Waugh, 1903–1966) je svoja mnogobrojna putovanja koristio kao gradua za književna dela. Roden u Londonu, diplomirao je istoriju na Oksfordu i pohadao umetničku školu, da bi zatim radio kao nastavnik, što će mu poslužiti kao materijal za prvi roman – *Opadanje i propast (Decline and Fall, 1928)* – koji je preko noći postigao ogroman uspeh. Sledi još nekoliko romana koji se odlikuju izuzetnom komičnošću i društvenom satikom, tako da se u njima ogleda oštra i cinična odlučnost generacije britanskih pisaca stasale posle Prvog svetskog rata: *Grešna tela (Vile Bodies, 1930)*, *Dalek svet (Remote People, 1931)*, *Crno zlo (Black Mischief, 1932)*, *Šaka praha (A Handful of Dust, 1934)*, *Dobar posao (Scoop, 1938)*, *Istaknite još zastava (Put Out More Flags, 1942)*, *Povratak u Brajdshed (Brideshead Revisited, 1945)*, *Voljeni pokojnik: angloamerička tragedija (The Loved One: An Anglo-American Tragedy, 1948)*, *Helena (Helena, 1950)* i *Muke gospodina Pinfolda (The Ordeals of Mr Pinfold, 1957)*. Za vreme Drugog svetskog rata poslat je u Jugoslaviju u sastavu britanske vojne misije, i deo tih iskustava opisao je u svojoj ratnoj trilogiji, koju čine romani *Ljudi pod oružjem (Men at Arms, 1952)*, *Oficiri i džentlmeni (Officers and Gentlemen, 1955)* i *Bezuslovna predaja (Unconditional Surrender, 1961)*, a čija je definitivna verzija objavljena pod nazivom *Mač časti (Sword of Honour)* 1965. godine. Za prvi deo te trilogije dobio je poznatu književnu nagradu *James Tait Black Memorial Book Prize*, za jednu od svojih biografija nagradu *Hawthornden Prize*, a Britansko kraljevsko društvo za književnost mu je dodelilo i počasnu titulu književnika *Companion of Literature*.

* * *

U ovom radu prikazana je slika kritičke recepcije dela Ivlina Voa, odnosno, odjeka njegovog stvaralaštva u književnoj kritici na teritoriji bivše Jugoslavije, dok su

iz oblasti prevodne književnosti samo izloženi bibliografski podaci o prisutnosti dela ovoga pisca kod nas, bez zadržavanja na kritici prevoda. Pritom su obrađeni svi napisi koji su se pojavili u knjigama, udžbenicima, književnim časopisima i ostalim periodičnim i dnevnim publikacijama objavljenim na srpskohrvatskoj jezičkoj teritoriji do njenog raspada. Obuhvaćeni su kritički tekstovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, a izuzete su knjige, časopisi i listovi na slovenačkom i makedonskom jeziku, i to ne samo zbog nepoznavanja ta dva jezika, već i zbog toga što oni usled postojanja jezičke barijere nisu mogli da imaju većeg uticaja na našu književnu i čitalačku publiku. Takode su, iz istog tog razloga, izostavljeni napisi naših autora na engleskom jeziku, kao i oni u kojima se prenosi mišljenje strane kritike ili prevode radovi stranih autora, budući da oni ne odražavaju tokove naše kritičke misli. Kao krajnja granica istraživanja uzeta je 1992. godina, kada dolazi do definitivnog raspoređivanja gore spomenutog područja bivše Jugoslavije, a kao direktan rezultat toga i do kulturne zatvorenosti novostvorenih entiteta, kao i višegodišnjeg prekida u njihovoj izdavačkoj delatnosti. Ovakav razvoj situacije takode dovodi do nemogućnosti dolaženja do književnih publikacija koje u naše biblioteke prestaju da stižu iz Hrvatske već 1991. godine, a iz Bosne i Hercegovine tokom 1992. godine, pa bi posle toga bilo govora o sasvim drugom, znatno umanjenom području istraživanja, jer bi grada mogla da bude redovno prikupljana samo iz izvora koji su bili dostupni, a to su publikacije iz Srbije i Crne Gore. To je upravo i razlog zbog koga u ovaj rad nije ušao najvažniji napis o stvaralaštvu Ivlina Voa objavljen na ovom prostoru, a to je izvanredan predgovor Zorana Paunovića uz prevod jednog od najznačajnijih dela Ivlina Voa, romana *Povratak u Brajdshed*,² koji je izašao iz štampe tek po isteku ovako omedenog perioda.

Srpskohrvatska književna kritika prilično revnosno, istina sa većim zakašnjenjem tipičnim za recepciju dela engleskih romanopisaca ovog perioda, prati literarni rad Ivlina Voa, obaveštavajući čitalačku publiku o njegovim novim delima. Međutim, utisak relativno dobre pokrivenosti od strane kritičara, na žalost, kvari nemogućnost da se naši čitaoci lično upoznaju sa romanesknim stvaralaštvom ovog britanskog pisca, jer će se jedini njegov roman koji je do raspada srpskohrvatskog govornog područja objavljen kod nas, *Voljeni pokojnik*, pojaviti tek 1982. godine, u izdanju zagrebačkog "Znanja" i prevodu Nikole Kršića, iako je u originalu izašao ubrzo posle rata. Do tada je Vo našoj publici bio poznat samo po tri kraća prevoda: od toga su dva priče i jedan esej. Beogradski list *Mladost* 3. avgusta 1960. godine u rubrici "Majstori kratke priče" donosi prevod pripovetke "Kratak izlet gospodina Lavdeja" (god. V, br. 199, str. 15), praćen beleškom koju je verovatno napisao prevodilac, A. Pešić. Zatim sledi esej "Lenjost i apatija – danas", čiji je prevodilac anonimn, a objavljen je u beogradskom *NIN-u* 1962. godine (god. XII, br. 583, str. 17). I na kraju dolazi pripovetka "Ljubav u naglom padu", koju je preveo Dejan B. Petrović, a takode je objavljena u *NIN-u* 1969. godine (god. XIX, br. 982, str. 23 i 26).

Za razliku od tako slabog prisustva Ivlina Voa u prevodnoj književnosti, kritički odjeci na njegova dela brojni su i veoma raznovrsni, u rasponu od naučno-stručnih studija do kraćih, ponekad samo informativnih tekstova u novinama, časopisima i drugim publikacijama. Najvažniji doprinos recepciji stvaralaštva Ivlina Voa kod nas, koji potiče iz pera uvaženog angliste i renomiranog univerzitetskog

profesora Vide E. Marković, jeste kritička studija u njenom udžbeniku *Engleski roman XX veka - II*, objavljenom 1965. godine kod beogradske "Naučne knjige". Autorka ovom engleskom romanopiscu posvećuje čitavo poglavlje, pod naslovom "Ivlin Vo"⁴ (str. 54-68), u kome daje pregled celokupnog njegovog stvaralaštva. Povukavši paralelu sa prethodno prikazanim delima Grejama Grina, ona napominje da i Vo u svojim romanima, u duhu skepticizma koji je preplavio svet posle Prvog svetskog rata, takode slika moralno propadanje, ali ukazuje na drugačiji ton kojim on opisuje tu tematiku, dodavši joj još pesimizma. U Voovom stavu prisutni su hladnoća, objektivnost, ciničan humor; on bez ikakvog uzbuđenja konstatuje da su svet i život jalovi, isprazni i besmisleni, pa za razliku od ostalih pripadnika svoje generacije, traganje za smislom ne doživljava kao tragediju, već pretvara svoj doživljaj mračne stvarnosti u groteskne lakrdije i oštre satire kojima izaziva smeh, naglašava Markovićeve. Prvo delo ovog pisca, *Opadanje i pad*, ona naziva lakrdijom, u kojoj Vo predstavlja "preseka džungle ljudskog društva", i poredi ga sa pikarskim romanom. Voova dela sastoje se od epizoda, kao mozaik u kome on opisuje iscepkane, fragmentirane živote, skačući sa prizora na prizor, ali ne da bi prikazao njihovu raznolikost, već činjenicu da se stalno ponavlja isto, besciljno okretanje u krugu, rezimira prikazivač. Primerima iz predmetnog romana ilustrovani su vešta verbalna karakterizacija, oštra ironija i izvanredan humor ovog pisca, kao i upotreba reči u neobičnom i neočekivanom kontekstu, spajanje kontrasta i analogija radi postizanja komičnosti prizora, ali je Vou zamereno zbog toga što mu ličnosti ne nalikuju živim bićima, nego pre sintetičkim figurama koje prenose njegovu životnu koncepciju, dok on sâm ne zauzima neki stav, već se drži po strani. To isto važi i za naredni Voov roman, *Grešna tela*, u kome likovi takode nisu živi i njihove mane kao da su odražene u iskrivljenom ogledalu, nastavlja autorka, a od pozitivnih odlika dela navodi vedrinu, vitalnost i kompozicionu složenost, kao i gorčinu ironije. Sledeći roman koji privlači pažnju jeste *Šaka praha*, zato što u njemu, za razliku od dotadašnjih dela, ličnosti više nisu marionete u predstavi kojom pisac rukovodi, nego u tom romanu dolazi do pomaka u odnosu na rana dela Ivlina Voa, koji se suočava sa stvarnošću i zauzima jedan određeni stav, tako da ovo delo predstavlja prekretnicu u njegovom stvaralaštvu. Potpuno drugačiji stav, ton, način pisanja i stil prisutni su u romanu *Povratak u Brajdshed*, u kome Vo traži korene pozitivnog u jednoj aristokratskoj katoličkoj porodici, kao temelju engleskog društva, naglašava kritičarka, ali zatim kao glavne nedostatke romana ističe *neubedljivost fabule, bezidejnost pisca, odsustvo verodostojnosti likova koji su bleđi i neuspeli, kao i neuspeh pokušaja da se delo objedini pomoću metafora*. U istom blago negativnom tonu spominje se i Voov ratni roman *Istakni više zastava*, koji je, i pored toga što je ocenjen kao sveže i zabavno delo, potvrdio utisak da ništa novo ne može da se očekuje od ovog pisca. Najžešća kritika Markovićeve odnosi se na ratnu trilogiju *Mač časti*, a takav izrazito negativan kritički stav odražava i činjenica da ona u svom narednom članku o Vou⁵ čak i ne spominje tu trilogiju, dok u udžbeniku za nju tvrdi da "piščeva reakcionarna politička orijentacija toliko krnji njegovu objektivnost da ni sav njegov humor ni čovečnost koju povremeno ispoljava ne mogu da iskupe istorijske falsifikate, u koje upada zbog svoje retrogradnosti". Kao najoštriju i najsnažniju komediju Ivlina Voa autor teksta navodi roman *Voljena*, ukazujući na njegovu svežinu i snagu emocija, piščevu humorističku veštinu, sposobnost da u književnom delu upotrebi tehniku

filmske montaže, verbalnu i kompozicionu okretnost. Takođe je istaknut i roman *Helena*, koji je, i pored toga što u osnovi ima pokušaj oživljavanja istorijsko-religiozne teme, veoma aktuelan zahvaljujući tome što pisac povlači paralele sa savremenim svetom, odnosno, nemilosrdno šiba gordost, aroganciju, uobraženost i ograničenost britanskih činovnika. I na kraju, za roman *Muke gospodina Pinfolda* autor pregleda misli da zaslužuje pažnju upravo radi autobiografskih elemenata koje sadrži, jer u njemu pisca stvaralačko potisnuto ja prekoreva zbog amoralnog stava u ranijim delima, u kojima je obilato prikazivao svirepa ubistva, samoubistva i ljudožderstva, samo radi izazivanja smeha. Kao rezultat toga, budući da je Vo izbegavao da zauzme jasan stav u životu, njegova ličnost je podeljena i konfliktna, pa tako nije ni mogao da doživi katarzu, zaključuje Vida Marković. Članak se završava njenim pitanjem da li prava umetnost može da postoji bez vere u život kod pojedinca, odnosno, "da li umetnik koji svojim delom predstavlja njeno odsustvo može da bude zabeležen kao pisac koji po svom značaju prevazilazi okvire jednog kratkog mutnog perioda".

Što se tiče publicističko-žurnalističke recepcije stvaralaštva Ivline Voa, već u prvom broju tromesečnika *Dubrovnik*, za period od januara do marta 1955. godine (god. I, br. 1, str. 81-87), Stjepan Kastropil u rubrici "Panorama nedavnog književnog zbivanja u svijetu" daje i prikaz "Drugi ratni roman Evelyn Waugh" (str. 84), na tek objavljeni roman *Oficiri i gospoda*, kao drugi deo trilogije *Mač časti*, koja govori o ratu, a čija se radnja delom događa na Kritu i u Jugoslaviji. Napomenuvši da je u prvom romanu trilogije, *Ljudi s oružjem*, Ivlin Vo veoma duhovito ispričao neka svoja ratna iskustva, autor teksta dodaje da je i predmetni roman napisan na istu temu i uz istu dozu duhovitosti, ali i satiričnosti. Ukazavši na Voovu humorističnost pri prikazivanju pozadine borbenih linija u kojoj vladaju zbrka, nered i *nastranosti duhova*, Kastropil zaključuje da je engleski pisac u ovom delu "dosegao najveći domet svog humorističkog talenta i do sada najveću snagu u slikanju karaktera i živosti dijaloga".

Poznati srpski pesnik Miodrag Pavlović objavio je u beogradskom listu *Naš vesnik* 25. maja 1956. godine duži članak "Savremeni engleski roman" (god. III, br. 112, str. 7), u kome konstatuje da literarnu scenu te zemlje odlikuje velika raznovrsnost, pa iako je nemoguće u tako "šarenoj i bogatoj panorami" raspoznati bilo kakav *prototip* ili neki *glavni tok*, ipak ima značajnih pisaca. U daljem tekstu razmotreno je stvaralaštvo nekolicine autora koji su obeležili posleratnu britansku književnost, a među kojima se po svojoj satiričnosti ističu dela Ivline Voa, pisca koji jeste *katolički orijentisan*, ali u svojim romanima prikazuje savremeni život bez verskog fanatizma ili tradicionalizma, dodaje Pavlović.

U svojoj redovnoj rubrici "Panorama nedavnog književnog zbivanja u svijetu", Stjepan Kastropil u prvom broju tromesečnika *Dubrovnik* za 1958. godinu (god. IV, br. 1, str. 89-100) prikazuje nedavno objavljeni roman Ivline Voa *Iskušenje gospodina Pinfolda* (str. 95-96). Kritičar tvrdi da je ovo delo naročito značajno, jer u njemu pisac ne ostaje potpuno u senci svojih junaka kao u ranijim romanima, nego po prvi put govori nešto opširnije o sebi, što mu daje donekle autobiografski karakter. Čitaoca će već sam početak dela osvojiti "sugestivnim portretom umjetnika srednjih godina, stalno u potpunoj opoziciji prema vremenu, u kome živi", naglašava autor članka i zatim daje sažeti prikaz fabule predmetnog romana. To je delo "skoro

79

klinička razrada slučaja čovjeka-tudinca u vlastitom vremenu, kojega savremenost stalno pozljeđuje i ranjava", ocenjuje prikazivač, ukazavši na izuzetno stilsko majstorstvo, duhovitost i humor koje Vo pokazuje pri književnoj obradi ove teme. Na kraju prikaza Kastropil zamera engleskom romanopiscu zbog neuverljivosti, a naročito zbog toga što čitalac ne može da se uživi u patnje glavnog junaka pošto su očigledno imaginarne, a on ih u izvesnoj meri i zaslužuje.

Medu prvim napisima o čuvenom engleskom književniku jeste i beleška od nekoliko redova koju objavljuje beogradski list *Mladost* 3. avgusta 1960. godine, uz prevod njegove pripovetke "Kratak izlet gospodina Lavdeja" (god. V, br. 199, str. 15). Ovaj napis, koji je čisto informativnog tipa i sadrži samo nekoliko bio-bibliografskih podataka, značajniji je po tome što se pojavio dok naša književna javnost još nije bila upoznata sa Voovim delom, nego po svom sadržaju. Autor beleške – najverovatnije prevodilac pripovetke, A. Pešić, citira zanimljivo mišljenje jednog engleskog kritičara, koji tvrdi da je Vo u toj zemlji posle Bernara Šoa "jedini pravi genije za komično", a zatim ističe da, iako je 1950. godine Ivlin Vo dobio nagradu za književnost upravo zahvaljujući svojim mnogobrojnim romanima, on sa velikim uspehom piše i kratke priče.

Veoma kratkom beleškom "Poslednji deo poznate trilogije Ivlina Voa", iz pera anonimnog autora, koju su beogradske *Književne novine* objavile u broju od 20. oktobra 1961. godine, u rubrici "Panorama vesti" (god. XII, Nova serija, br. 156, str. 10), najavljuje se skori izlazak novog romana engleskog pisca, i to već početkom narednog meseca. Radi se o trećem delu trilogije *Mač časti*, romanu *Bezuslovna predaja*, u kome se jedan deo radnje odvija upravo u Jugoslaviji, i u kome su opisani doživljaji glavnog junaka, Gaja Kraučbeka, koji je potomak jedne stare engleske katoličke porodice, a za vreme Drugog svetskog rata dolazi u našu zemlju u ulozi ratnog posmatrača.

Povodom smrti Ivlina Voa 1966. godine, u našoj kritičkoj javnosti reagovala samo Tomislav Sabljak, veoma kratkim nekrologom u zagrebačkom časopisu *Telegram* (god. VII, br. 315, str. 9), u okviru pregleda britanske literarne scene pod naslovom "Engleski proljetni koktel".

Zagrebački *Forum* u dvobroju za februar i mart 1968. godine donosi članak Vide E. Marković "Evelyn Waugh prvi put pred našom publikom" (god. VII, knj. 15, br. 2-3, str. 524-528), u kome su uglavnom prikazani rani romani Ivlina Voa, uz napomenu da je on već prvim delom izazvao pravu senzaciju, kao što će to kasnije učiniti *gnevni mladi ljudi* posle rata. U romanu *Opadanje i pad* čitaoc osvajaju nepoštovanje autoriteta i cinično izvrgavanje ruglu već dotrajalog i osveštalog engleskog društva, objašnjava esejist, ocenivši kao **najjača** Voova rana dela, jer u njima uz groteskne situacije, puno humora, bogatstvo rečnika, vešte obrte reči, neočekivane sledove rečenica, bezbrižan, duhovit i razigran ton, pisac na živ način oslikava smenjivanje događaja kao nepovezanih slika na kaleidoskopu. Međutim, uprkos tome što u ranim delima prikazuje mračnu sliku stvarnosti, njihov utisak nije težak, možda i zbog toga što ličnosti u njima nisu potpuno verodostojne, ističe Markovićeva, zamerajući Vou da nalik reditelju rukuje svojim likovima i ne traga za odgovorima na pitanja, ne zauzima stav, već se igra sasvim bezbrižno, pa tako ta dela ne mogu biti satire ili izazvati sažaljenje. Sa druge strane, u tim romanima

dolaze do izražaja piščeva duhovitost, gorčina pri prikazivanju istine i kritičnost, dodaje prikazivač i skreće pažnju na roman *Šaka praha*, u kome Voove ličnosti dobijaju tragičnu dimenziju, jer ga je ismevanje besmislenosti nehumanog sveta već zamorilo, pa stoga počinje da traga za smislom. Sledeća važna stavka u životu ovog pisca je prihvatanje katoličanstva, čijim direktnim uticajem Markovićeve tumači nastajanje romana *Povratak u Brajdshed*, jednog od Voovih najozbiljnijih i najambicioznijih dela, u kome su prikazani dekadentnost i propadanje stare aristokratije. Od posleratnih dela izdvojeni su romani *Voljena*, u kome pisac osuđuje moralnu trulost, pasivnost i fatalističku neangažovanost, i *Helena*, delo koje odražava Voovu kulturu i sposobnost za oživljavanje prošlosti, ali i kritičko podsmevanje bezdušnosti aktuelnih vlasti. I u ovim kasnijim delima očigledno je da stvaralačke moći Ivlina Voa još uvek odišu svežinom, iako je on već zašao u godine, ali je očuvao svoju književnu veštinu sve do smrti, ocenjuje kritičar i dodaje da posebnu pažnju među njima zaslužuje roman *Muke gospodina Pinfolda*, jer je moralna snaga koju pisac pokazuje u tom delu zadivljujuća. U zaključku se iznosi mišljenje da nada koju je Vo pobudio svojim romanom-prvencem nije opravdana njegovim kasnijim opusom, jer mu je zbog idealizma i naivnosti nedostajalo smelosti da se zagleda u sebe ili pred sebe, pa je stoga kao i mnogi drugi pripadnici njegove generacije pred stranim i tudim svetom pokušavao da se sakrije u prošlosti. Iako u svojim delima živo odražava savremeni svet, upravo zato što nije mogao da se uzdigne iznad svog doba kome je tako čvrsto pripadao, niti da ga prevazide, zaključuje Vida Marković, ovaj pisac će verovatno ostati zapamćen po onim delima "iz kojih izbija mladalačka snaga, polet koji nas nosi kao što je nadahnjivao mladoga Voa pre nego što je poput njegovih karikiranih likova izabrao uzmicanje".

Beogradski "Nolit" 1972. godine objavljuje knjigu Vide E. Marković *Podeljena ličnost – Dezintegracija ličnosti u engleskom romanu dvadesetog veka*, koju je sa engleskog originala (*The Changing Face*, 1970) preveo Svetozar Ignjačević. Uvod je posvećen opštim razmatranjima modernog engleskog romana, i to naročito onih dela u kojima je ilustrovan proces postepene dezintegracije čovekove ličnosti. Zatim su razjašnjeni razlozi zbog kojih su za karakterizaciju odabrani upravo likovi kojima je najdublje odraženo shvatanje života nekih savremenih pisaca, ali koji su ipak dovoljno od njih otrgnuti da bi samostalno postojali u romanesknom svetu, kao što je to glavni junak romana Ivlina Voa *Šaka praha* opisan u odeljku "Toni Last" (str. 132-145). Uz napomenu da su tipično komični i karikirani likovi u romanima ovog pisca zauvek fiksirani, te se nikada ne razvijaju i ne menjaju, kritičar ističe da se Toni Last od njih razlikuje, a njegova sudbina prikazuje šta se događa ljudima koji izgube kontrolu nad svojim životom i pretvore se u marionete, pa isuviše kasno shvate šta su bespovratno izgubili. U romanu prikazana "atmosfera besciljnosti i uzaludnosti, nemoći i degradacije" podvučena je kao osobina čitavog doba, koja je doprinela simpatičnosti i živosti predmetnog junaka, dok se nasuprot tome, u kasnijim delima Vo okreće prošlosti, pa su u njima likovi artificijelni i površni jer su osmišljeni "kao potpora piščevoj očajničkoj rešenosti da veruje da bi budućnost mogla da leži u vraćanju prošlosti i njenim vrednostima". Prethodno izneto mišljenje autora studije potkrepljeno je citatima, a takode su istaknuti ironičnost, duhovitost i veština Ivlina Voa pri prikazivanju potpune degradacije glavnog junaka "i svega što on predstavlja".

81

Predrag Protić svoj prikaz "Smešna Amerika (*Voljeni pokojnik*, roman Ivlina Voa)" na delo koje je prethodne godine izašlo u našem prevodu, objavljen u rubrici "Čitati ili ne čitati" beogradske *Ilustrovane politike* za 15. februar 1983. godine (god. XXVI, br. 1267, str. 51), započinje pomalo uvredljivom tvrdnjom, barem za Amerikance, da je Vo spadao u one Engleze "koji su prema svojim prekookeanskim srođnicima osećali neku vrstu prezira, koji siromašni rodak ima prema bogatom rodaku skorojeviću, i sažaljenja, koje uman čovek ima prema onome koji je manje pametan od njega". Ne zalazeći dalje u raspravu o opravdanosti takvog osećanja koje pripisuje Vou, kritičar ga uzima zdravo za gotovo, i u njemu pronalazi razlog za stvaranje predmetnog romana, a to je uspeli pokušaj ruganja načinu života sa one strane okeana, uz insistiranje na njegovoj izveštačenosti i lišenosti ičega što je autentično. Ukazavši na morbidnost Voovog humora, Protić kao manu prikazanog dela ističe upravo ono što romanopisac zamera svojim junacima, a to je nedostatak više duhovnosti, odnosno, metafizičke dimenzije, dok svoj sud da je Ivlin Vo dobar pisac obrazlaže time da je on vešt pripovedač i autor karikatura, u stilu dobro poznatog engleskog humora, ali ipak zaključuje da čitalac ostaje nezadovoljan jer ne može ovom piscu da oprostí "njegovu hirovitu surovost".

Još jedan prikaz podstaknut objavljivanjem prevoda ovog romana donosi zagrebačko *Oko* u rubrici "Prijevodi", u broju za period od 15-29. septembra 1983. godine (god. XI, br. 300, str. 22). Autor članka "Mrtvački osmjesi", Tomislav Dretar, svrstava Voa u najznačajnije engleske pisce dvadesetog veka i smatra da on nije kod nas predstavljen u onoj meri u kojoj to zaslužuje njegovo stvaralaštvo, dok za predmetni roman ističe da nije izneverio takvu reputaciju svog tvorca. Ključ za njegovo dešifrovanje je u podnaslovu (*angloamerička tragedija*), koji otkriva da ovo satirično delo prikazuje tragičnu ozbiljnost raspada jedne civilizacije, objašnjava kritičar, napomenuvši da se Vo ruga duhovnom stanju u kome više nema stvaranja nego samo perpetuiranja onog što već postoji i na simboličan način prikazuje jednu degenerirajuću civilizaciju, samo što nije jasno da li je tema romana "jedna lažna slika života, ili vjerna slika lažnog života". Naročito je istaknut jezik kojim govore junaci prikazanog romana, to jest, njegova funkcionalnost i primerenost simboličnosti samih likova, uz ilustracije za majstorski veštu promenu identiteta tri ličnosti, u čijoj raspolućenosti je oslikan jad američke civilizacije, pomoću raznih jezičkih sredstava, u zavisnosti od toga da li se radi o njihovom privatnom ili službenom životu. U romanu je prikazana istinitost izreke *nomen est omen*, zaključuje Dretar na osnovu sprovedene analize podvojenih i bezličnih likova prikazanih u ovom romanu, koji predstavljaju "tek odbljesak univerzalnog identiteta, a to je onaj masovni bog - dolar".

Poslednji napis u izdvojenom periodu potiče iz pera Svetozara M. Ignjačevića i objavljen je pod naslovom "Ivlin Vo i Hrvatska" u rubrici "Motivi kao mostovi" zagrebačke *Književne smotre* za 1988. godinu (god. XXI, br. 69-72, str. 53-64). Svrha ove studije jeste da se iznadu razlozi za izrazito negativistički stav engleskog pisca prema našoj zemlji, koja je tematski veoma prisutna u njegovoj ratnoj trilogiji *Mač časti*, gde je opisana sa velikom pristrasnošću, isključivošću i jednostranošću, u tolikoj meri da Voovu predstavu o Jugoslaviji autor rada naziva *antijugoslovenskim sindromom*. U prvom delu članka opisan je idejni razvoj pisca, njegove religiozne

dileme u mladosti, duhovna lutanja i dezorijentisanost tipična za generaciju stasalu na ruševinama Prvog svetskog rata. Već senzacionalnim uspehom svog prvog romana "u kome se savršeno prepliću i prožimaju realizam i fantazija" Vo se predstavlja čitaocima kao majstor britke i nemilosrdne satire i farse, napominje kritičar, dodavši da je ista ta mešavina satiričnosti i vedrine prisutna i u romanu *Grešna tela*, da bi humoristička ekstravagancija ovog pisca dostigla vrhunac u delu *Crno zlo*, a granice apsurda u romanu *Šaka praha*, i pored toga što se radi o krajnje ozbiljnoj temi. Zatim se u tekstu traga za razlozima Voove antijugoslovenske zagriženosti, koji su ocenjeni kao "višestruki, kompleksni i tesno isprepleteni", a takode je ukazano na njihovu prvenstveno političku i ideološku prirodu. Istakavši da je poslednjih petnaest godina života Vo stvarao svoje remek-delo (*magnum opus*), trilogiju *Mač časti*, Ignjačević napominje da su pišćeve ratne dogodovštine prilično verno reprodukovane u odeljku čija se radnja odigrava u našoj zemlji, ali da Vo ipak i sa tolike distance "nije bio u stanju da se izdigne iznad sopstvene pristrasnosti", te kada god spominje Jugoslovene, on govori o njihovoj sirovosti, surovosti, pritvornosti, nepoštenju i prevarama. Šire gledano, na makroplanu Vo želi da ilustruje svoje ubedenje da se sva pozitivna načela nalaze u prošlosti, dok su sadašnjost i budućnost modernog sveta vulgarne i negativne, jer ruše sve što je humano, smatra esejist, ali zatim izražava žaljenje što je kao eklatantan primer za takvu ilustraciju engleski pisac odabrao upravo nas. I pored toga što trilogija odiše krajnjim pesimizmom, uprkos jednostranosti i neobjektivnosti pisca, Svetozar Ignjačević zaključuje da ona "ostaje najmonumentalnije delo moderne književnosti engleskog jezika u kojem je Jugoslavija tematski prisutna".

* * *

Ivlin Vo, koji je već svojim prvim romanom izazvao pravu senzaciju i postigao ogroman uspeh, veoma cenjen u matičnoj kritici zbog vernog prikazivanja i izvrgavanja ruglu života visokog društva u međuratnoj Engleskoj, predstavlja jedinstveni slučaj u srpskohrvatskoj književnoj recepciji. Naime, nasuprot prilično velikom broju objavljenih kritičkih napisa o njegovom stvaralaštvu, stoji u nesrazmeri samo jedan prevedeni roman, a još je interesantnije to da se veći broj prikaza pojavio odmah po izlasku dela u originalu, dok naša publika nije imala prilike da ih čita. Mada se uglavnom radi o nešto dužim beleškama, u njima se već izdvajaju neke bitne odlike stvaralaštva ovog književnika, kao što su to njegovo duhovito-satirično nastrojenje, humorističnost, snaga i sugestivnost u slikanju karaktera i živost dijaloga, ali i neuverljivost. U okviru recepcije dela Ivlina Voa ističe se kao najznačajnija studija poduži pregled njegovog celokupnog stvaralaštva u udžbeniku Vide Marković, koja će uskoro objaviti još jedan prikaz slične sadržine, a junaka jednog od njegovih romana uvrstiće i u svoju knjigu *Podeljena ličnost*. Ukazavši na činjenicu da su Voovi najpoznatiji romani napisani u međuratnom periodu, ona dodaje da su hladnoća, skepticizam, pesimizam i ciničnost, prisutni u delima svih pisaca te generacije, kod njega ublaženi smislom za humor i grotesku, zahvaljujući čemu on svoj doživljaj mračne stvarnosti pretvara u lakrdijaške komedije naravi koje izazivaju smeh. Kao pozitivne odlike romana ovog spisatelja još su istaknuti vešta verbalna karakterizacija, komičnost prizora i vedrina, vitalnost i životna radost likova, a zamera mu se da njegove ličnosti nisu žive, već izgledaju kao

88

sintetičke marionete i nedostaje im verodostojnost, kao i da sâm autor u ranim delima nije pokazao spremnost da zauzme određeni stav, ali je u kasnijim romanima došlo do izvesnog pomaka u odnosu pisca prema stvarnosti. Veoma negativnu kritiku doživela je Voova ratna trilogija, za koju se tvrdi da sadrži istorijske falsifikate i da je u njoj došla do izražaja reakcionarna politička orijentacija ovog književnika, dok je nasuprot tome, roman *Voljena* zapažen odmah po objavljivanju kao malo remek-delo i veoma oštra i snažna komedija, u kojoj dolaze do izraza morbidnost Voovog humora i njegova veština u gradnju karikatura. Ivlin Vo je sa pravom ocenjen kao jedan od najznačajnijih engleskih pisaca dvadesetog veka, i skrenuta je pažnja na to da njegovo stvaralaštvo nije kod nas predstavljeno u onoj meri u kojoj on to zaslužuje po svojoj reputaciji. Ovakva ocena recepcije dela Ivlina Voa naročito je opravdana kada se radi o ratnoj trilogiji *Mač časti*, na koju će tek Svetozar M. Ignjačević⁷ skrenuti pažnju i pohvaliti je kao najznačajniji doprinos ovog pisca engleskom romanu, ističući da je možda ipak preterano mišljenje matične kritike da je to najbolje delo romaneskne engleske književnosti čija je tematika proizašla iz Drugog svetskog rata.

...

¹ S. Ignjačević, *Zemlja čuda u izlomljenom ogledalu*. Moderni britanski pisci i jugoslovenska tematika, Beograd, DBR International Publishing, 1994, str. 149.

² I. Vo, *Povratak u Brajdshed: svete i ovozemaljske uspomene kapetana Čarlsa Rajdera*, prev. Aleksandar Marinković, autor predgovora Zoran Paunović, Beograd, Nolit, 1996.

³ Istu ovu pripovetku, ali pod naslovom "Izlazak gospodina Lavdeja" i u prevodu Vesne Nikolendžić, objaviće posle raspada srpskohrvatskog govornog područja, 1994. godine, beogradske *Književne novine* (god. XLVI, Nova serija, br. 879, str. 7).

⁴ Drugo, dopunjeno izdanje objavila je ista izdavačka kuća 1977. godine, ali je ovaj tekst u njemu preštampan bez izmena.

⁵ V. Marković, "Evelyn Waugh prvi put pred našom publikom", *Forum*, Zagreb, 1968, god. VII, knj. 15, br. 2-3, str. 524-528.

⁶ Ovo je skraćena verzija teksta koji će 1994. godine biti objavljen u knjizi Svetozara M. Ignjačevića *Zemlja čuda u izlomljenom ogledalu*.

⁷ S. Ignjačević, "Ivlin Vo i Hrvatska", *Književna smotra*, Zagreb, 1988, god. XXI, br. 69-72, str. 64; isto u: *Zemlja čuda u izlomljenom ogledalu*, 1994, str. 185.

LITERATURA

Bradbury, Malcolm, "Evelyn Waugh", *Writers and Critics*, Edinburgh & London, Oliver and Boyd, 1964.

Carens, James Francis, *The Satiric Art of Evelyn Waugh*, Seattle & London, University of Washington Press, 1966.

Hastings, Selina, *Evelyn Waugh: a Biography*, London, Sinclair-Stevenson, 1994.

Heath, Jeffrey, *The Picturesque Prison (Evelyn Waugh and His Writing)*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1982.

Lodge, David, *Evelyn Waugh*, New York, Columbia University Press, 1971.

Murray Davis, Robert, *Evelyn Waugh, Writer*, Norman (Oklahoma), Pilgrim Books, 1981.

Patey, Douglas Lane, *The Life of Evelyn Waugh. A Critical Biography*, Oxford, Blackwell Publishers, 1998.

Stannard, Martin, *Evelyn Waugh*, London, Dent, 1986.

Stopp, Frederick J., *Evelyn Waugh (Portrait of an Artist)*, London, Chapman and Hall, 1958.

84
Sykes, Christopher, *Evelyn Waugh (a Biography)*, London, Collins, 1975 (rev. 1977).
Waugh, Alexander Rabau, *My Brother Evelyn, and Other Profiles*, London, Cassell,
1967.

SUMMARY

THE CRITICAL RECEPTION OF EVELYN WAUGH'S WORKS IN THE FORMER YUGOSLAVIA

This paper begins with a brief general outline of Evelyn Waugh's life and work, and proceeds to a survey of the critical reception of Waugh's novels in Serbo-Croat journals, periodicals and literary studies, which are presented chronologically, from the first mention of his work until the end of the period under consideration, in 1992, when former Yugoslavia fell apart. Research shows that, although this writer has been regarded by many British critics as the leading satirical novelist of his day, during his lifetime, translations of his novels were not available to a Yugoslav readership to the extent to which his international fame would deserve. This especially holds in the case of Waugh's early novels, which reflect the modernist crisis by depicting the rootlessness, alienation and disorientation of British youth in the aftermath of World War I, and even more in the case of his war trilogy, assessed by critics in his own country as the best English novel about World War II. However, besides a few short informative critical commentaries, several comparatively complete accounts of Waugh's life and work have been published, two of them written by Vida Marković and one by Svetozar M. Ignjačević.